

Любов Агамір'ян

аспірантка кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Lyubov Agamiryan

PhD student of the Department of Sociology V. N. Karazin Kharkov National University

ТВОРЧІ ДОЗВІЛЛЄВІ ПРАКТИКИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ СІЛЬСЬКОЇ ПІДЛІТКОВОЇ МОЛОДІ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ

У статті розглянуто евристичні можливості застосування соціокультурного підходу до вивчення творчих дозвіллевих практик підліткової молоді на загальнотеоретичному, соціальнонауковому та емпіричному рівнях. На загальнотеоретичному рівні проаналізовано лінійні, нелінійні та синкретичні теорії суспільного розвитку, а також можливості їхнього використання для аналізу розвитку дозвіллевих фігурацій. На соціальнонауковому рівні розглянуто концепції практичної парадигми таких соціологів, як А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман, Г. Гарфінкель, І. Гофман, Е. Гідденс, П. Бурдьє, Н. Еліас. Зроблено висновок про доцільність використання фігуративної соціології Н. Еліаса при вивченні творчих дозвіллевих практик. На емпіричному рівні запропоновано досліджувати творче дозвілля як фактор формування соціальної суб'єктності сільської підліткової молоді. Визначено ключові положення соціокультурного підходу до вивчення обраної проблематики.

Ключові слова: соціокультурний підхід, фігуративна соціологія Н. Еліаса, практична парадигма, концепції соціальної суб'єктності, творчі дозвіллеві практики.

В статье рассматриваются эвристические возможности социокультурного подхода к изучению творческих досуговых практик на общетеоретическом, социальном и эмпирическом уровнях. На общетеоретическом уровне анализируются линейные, нелинейные и синкретические теории общественного развития, а также возможности их использования для анализа развития досуговых фигураций. На социальном уровне рассматриваются концепции практической парадигмы таких социологов, как А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман, Г. Гарфинкель, И. Гофман, Э. Гидденс, П. Бурдьё, Н. Элиас. Формулируется вывод о целесообразности использования фигуративной социологии Н. Элиаса при изучении творческих досуговых практик. На эмпирическом уровне предлагается исследовать творческий досуг как фактор формирования социальной субъектности сельской подростковой молодежи. Определяются ключевые положения социокультурного подхода к изучению избранной проблематики.

Ключевые слова: социокультурный подход, фигуративная социология Н. Элиаса, практическая парадигма, концепции социальной субъектности, творческие досуговые практики.

The article deal with the heuristic possibilities of the sociocultural approach to the study of creative recreational practices at the general theoretical, social scientific and empirical levels. At the general theoretical level, linear, nonlinear, and syncretic theories of social development have been analyzed, as well as the possibilities of using them for analyzing the development of leisure figurations. At the social scientific level, the concepts of the practical paradigm of sociologists such as A. Schütz, P. Berger, T. Lukman, G. Garfinkel, I. Hofmann, E. Giddens, P. Bourdieu, N. Elias are examined. The conclusion is made about the expediency of using the figurative sociology of N. Elias in studying creative recreational practices as a factor in the formation of social subjectness. At the empirical level, it is proposed to explore creative leisure as a factor of the formation of social subjectness of rural teenage youth. The key provisions of the sociocultural approach to the study of the chosen problems are singled out.

Keywords: sociocultural approach, figurative sociology of N. Elias, practical paradigm, concepts of social subjectness, creative leisure practices.

Однією з актуальних проблем сучасного українського суспільства є проблема формування соціальної суб'єктності різних соціальних груп, в тому числі та перш за все молоді. Вирішення цієї проблеми буде ефективним, якщо становлення суб'єктних характеристик особистості відбудеться якомога раніше, вже в підлітковому віці. У цей період особливо значимою у контексті інтеріоризації індивідом норм та цінностей суспільства, формування його суб'єктних характеристик є реалізація двох видів практик – освітніх та дозвіллевих. Перші зазвичай є формалізованими, контрольованими державою, школою, сім'єю, у той час як останні частіше є індивідуальним вибором самого підлітка. Хоча за існуючих нормативних документів дозвіллі практики також мають бути в полі уваги школи, проте це реалізується далеко не завжди, особливо в умовах сільської місцевості.

Говорячи про особливості вільного часу підлітків у селі, відмітимо, що він не тільки слабо контролюється соціальними інститутами, а й є дефіцитним і багато в чому відмінним у порівнянні з вільним часом міських підлітків. Це пов'язано зі ступенем розвиненості транспортної мережі, віддаленістю важливих об'єктів дозвіллевої інфраструктури, культурним рівнем сімей сільських підлітків, відмінностями їхнього соціокультурного середовища, обов'язками підлітків по господарству, вищим рівнем додаткової зайнятості тощо. Зазначені чинники можуть як гальмувати, так і сприяти формуванню соціальної суб'єктності сільських підлітків. Що стосується чинників актуалізації соціальної суб'єктності цієї соціально-демографічної групи, то, окрім таких активних видів реалізації вільного часу, як допомога по господарству, додаткова праця, розвитку соціальної суб'єктності сприяють дозвіллі практики, перш за все творчі. З огляду на це, дослідження творчих дозвіллевих практик як чинника становлення соціальної суб'єктності сільських підлітків є надзвичайно актуальним як з точки зору суспільного розвитку, так і в контексті соціологічного теоретизування.

Здійснений нами аналіз наукових досліджень останніх 10 років свідчить, що пострадянськими соціологами, які вивчають творчі дозвіллі практики, рідко приділяється увага саме сільським підліткам. У тих же випадках, коли дослідження присвячені проблемам життєдіяльності підліткової молоді сучасного села, спектр питань, які в них розглядаються, є досить вузьким і не охоплює творче дозвілля та його функції. У зв'язку з цим гносеологічно актуалізується тема нашої роботи.

У якості теоретичної рамки для аналізу творчих дозвіллевих практик як фактору

становлення соціальної суб'єктності нами обрано соціокультурний підхід. Це зумовлено тим, що цей підхід дозволяє з'ясувати, як творчі дозвіллі практики (елемент культури) впливають на становлення соціальної суб'єктності підлітка і що це може означати для суспільства в цілому з огляду на триєдність індивіда, соціуму та культури. Окрім того, в межах соціокультурного підходу можливо прослідкувати, як саме культурні зразки, норми, цінності передаються від покоління до покоління і як це відображається на творчих дозвіллевих практиках та суб'єктності особистості.

Метою цієї статті є визначення евристичних можливостей соціокультурного підходу до аналізу дозвіллевих практик сільських підлітків як фактору формування їхньої соціальної суб'єктності.

Реалізуючи цю мету, перш за все зазначимо, що соціокультурний підхід є методологічним комплексом, що поєднав інструменти соціально-філософського, соціологічного та антропологічного аналізу. Така комплексність дозволяє охопити особливості соціального життя на різних його рівнях. Дослідники виділяють три рівні соціокультурного аналізу: загальнотеоретичний, соціальнонауковий та емпіричний [15, с. 305-306].

Загальнотеоретичний рівень соціокультурного підходу представлений соціально-філософськими засадами, зокрема уявленнями про циклічність культурного розвитку, багатовимірність та різноманіття явищ та процесів тощо [15, с. 307]. Циклічні теорії культурного розвитку прийшли на зміну еволюціоністським теоріям і успішно закріпилися в соціогуманітарному знанні. Основне положення циклічних теорій полягає у тому, що є певні фази зміни та розвитку культури, які слідує закономірно одна за одною і можуть повертатися і повторюватися [10, с. 25-27]. На думку представників циклічних теорій, культура не розвивається лінійно у напрямку прогресу (як писав Дж. Масіоніс), вона не рухається тільки від «гемайншафт» до «гезельшафт» (як вважав Ф. Тьонніс). Культурний розвиток відбувається нелінійно, може припинитися та відкатуватися назад, він не має ані кінця, ані початку, є спонтанним, а не запланованим. При цьому не існує більш чи менш розвинених культур. Справедливо говорити тільки про те, що всі культури різні. Так, М. Данилевський виділяв 10 культурно-історичних типів: єгипетський; китайський; асирійсько-вавілоно-фінікійський; індійський; іранський; єврейський; грецький; римський; арабський; германороманський. Кожен із цих типів цивілізації має свою окрему історію, яку не можна звести

до єдиної, універсальної, всесвітньої [9, с. 432]. Вслід за М. Данилевським до нелінійних теорій зверталися такі філософи і соціологи, як О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін та Н. Еліас.

Застосовуючи положення про циклічність культурного розвитку до вивчення дозвілля, ми наголошуємо на тому, що розвиток дозвілля не відбувається тільки від «несерйозного» дозвілля до «серйозного» [1]. Так, наприклад, поява Інтернету як інструменту дозвілля надала доступ до всіх бібліотек та музеїв світу, проте дозвіллева культура не стала масово ширитися у цьому напрямку. Інтернет став засобом спрощеної комунікації у багатьох випадках споживання, а не створення продуктів соціальної реальності. Ми не знаємо, яким шляхом відбуватиметься розвиток дозвіллевої культури, проте можемо прогнозувати довгостроковість та нелінійність цього процесу.

Виходячи з цих характеристик розвитку дозвіллевої культури, на загальнотеоретичному рівні вивчення дозвілля ми звертаємося до положень теорії цивілізаційного процесу Н. Еліаса. Н. Еліас розглядав внутрішню динаміку різних суспільств та їхні складові. На прикладі декількох поколінь дослідник вивчав етикет як конструкт процесу цивілізації. Вчений з'ясував, що з ускладненням суспільства, ускладнювався й етикет. При цьому він показав (на прикладі Франції та Німеччини), що у різних країнах процес цивілізації відбувається по-різному, але у них є дещо універсальне, а саме – опанування суспільством своїх страхів та встановлення над ними контролю.

Від рівня розвиненості систем контролю та самоконтролю залежить рівень розвитку суспільства [13, с. 340]. Це положення можна екстраполювати на окрему складову суспільства, а саме сферу дозвілля. Високий ступінь інституціоналізованості та контрольованості «серйозного» дозвілля, яке сприяє отриманню індивідом нових знань, спеціальних навичок, надає можливість самореалізуватися, говорить про високий рівень розвитку суспільства.

Хоча на загальнотеоретичному рівні ми звертаємося до положень нелінійної теорії, не можемо не вказати, що, окрім лінійного та нелінійного погляду на розвиток культури, існує й третій – синергетичний. Він полягає у поєднанні поглядів еволюціоністів і представників циклічної історії. Згідно з положеннями синергетичного підходу, траєкторія суспільного розвитку не є однозначно прямою чи циклоїдною. Вона є ламаною, де відрізок між певними точками розташований за напрямком прогресивного розвитку. Типи культур у межах цього підходу виділяються за ознакою принесення певної стабільності та

усталеності суспільству. Тобто це типи культур, які існують у міжкризові, міжреволюційні періоди розвитку суспільства. До них можна віднести первісне, аграрне, індустріальне та постіндустріальне суспільства й відповідні їм типи культур. В якості стабілізуючої основи можуть розглядатися різні ознаки. Так, М. Мід виділяла різні типи культур залежно від способу наслідування інформації: постфігуративний, заснований на тому, що молодші переймають досвід у старших; кофігуративний, де і діти, і дорослі навчаються не тільки у старших, але й у однолітків; префігуративний, у якому не тільки діти навчаються у батьків, а й батьки у дітей. Результати авторського якісного дослідження дозволяють нам виділити четвертий тип культури, а саме «*поліфігуративну культуру*», яка визначається як культура, в якій неможливо виділити одну модель поведінки, що домінує. У межах такої культури молодші як навчаються у старшого покоління, так і самі навчають батьків певним культурним зразкам, нормам, правилам поведінки, зокрема у соціальних мережах та Інтернеті в цілому. З появою Інтернету з'явилася необхідність у тому, щоб діти та підлітки навчали батьків ним користуватися, адже у деяких випадках молодь більш комп'ютерно досвідчена, ніж представники старшого покоління¹.

Так, у дозвіллеву культуру додався елемент префігуративності, який доповнив існуючі постфігуративну та кофігуративну культури. Тож, у сучасному українському суспільстві має місце «поліфігуративна дозвіллева культура», яка визначається як культура, в якій неможливо виділити одну модель поведінки, що домінує. Вона є переплетінням фігурацій у дозвіллевому просторі, де одночасно присутні різні типи моделей поведінки. Однією з передумов зміцнення позицій поліфігуративної культури, у порівнянні з префігуративною, кофігуративною та постфігуративною, є інтернетизація вільного часу підліткової молоді.

Ми розглянули три основних погляди на соціокультурний розвиток суспільства: лінійний, нелінійний та синкретичний. Як вже зазначалось, у своєму дослідженні на загальнотеоретичному рівні соціокультурного підходу ми керуємося положеннями теорії цивілізації Н. Еліаса про нелінійний процес розвитку культури та суспільства.

На соціальнонауковому рівні соціокультурного підходу (яким передбачено, в першу

1 Заданими Київського міжнародного інституту соціології (KMIC), у вересні 2013 року 49.8% дорослого населення України користувалися Інтернетом, тоді як для підлітків ця цифра становить 82%.

чергу, виділення і комплексне вивчення інституційних та позаінституційних аспектів соціального життя) при розгляді дозвілля підлітків ми звертаємося до положень практичної парадигми, оскільки для нас важливим є питання інституціоналізації дозвілєвих практик. Яким чином відбувається інституціоналізація дозвілля? За П. Бергером і Т. Лукманом інституціоналізація має нерозривний зв'язок з практиками. На першому етапі певна практика переймається від когось або ж створюється самим індивідом та інтеріоризується, стає частиною внутрішнього світу. Другий етап характеризується габітуалізацією практики, коли для того, щоб її реалізувати, вже не потрібно докладати таку ж кількість зусиль, як на початку, коли практика тільки засвоюється. На цьому етапі практика певним чином рутинізується. Можна розглянути приклад із відвідуванням, скажімо, нового дозвілєвого гуртка з в'язання. На початку ця практика несе в собі багато незручностей, пов'язаних із проханням до вчителя чи однолітків пояснити, як саме виконуються певні схеми в'язання, роботою з новим матеріалом, вибором техніки виконання, виникненням у підлітка сумнівів щодо доцільності відвідування гуртка взагалі тощо. Через деякий час відвідування занять габітуалізується, не потребує таких великих зусиль, необхідності вибору, як на початку. Окрім того, індивід, разом із реалізацією цієї практики, може поєднувати здійснення інших видів діяльності – читання, прослуховування аудіозаписів, перегляд телебачення тощо.

На третьому етапі інституціоналізації практики відбувається її легітимація, а саме певне «узаконення» дії, яка тепер сприймається як «правильна» іншими індивідами. Саме в такому ключі практика та її трансформація розглядається теоретиками соціального конструювання П. Бергером та Т. Лукманом [2].

Витоки цієї ідеї можна прослідкувати у працях А. Шюца: «Те, що на початку було лише результатом повторюваних дій групи індивідів, наступним поколінням сприймається вже як даність, яка належить лише повторенню, настільки ж природня для індивіда в оточуючому просторі, як і фізичні об'єкти, що присутні в ньому» [20, с. 222]. Повсякденне знання та практики А. Шюц називає «життєвим світом», який складається з множинності світів, утворюючих всесвіт людського буття. Найвищу позицію в ієрархії світів посідає повсякденність, на основі якої формуються всі інші світи. Кожен із них є сукупністю досвіду, котрий, у свою чергу, наділений певним когнітивним стилем. Під когнітивним стилем

розуміється «неповторний візерунок», що включає особисте ставлення до світу, способи вирішення проблем, форми сприйняття та усвідомлення світу тощо. Прояви когнітивного стилю, виражені у поведінці, є показником розвиненості соціальної суб'єктності особистості [20, с. 401-452]. Так, за результатами дослідження, проведеного кафедрою соціології ХНУ імені В.Н. Каразіна у 2015 році серед підліткової молоді Харкова та Харківської області (N=428), з'ясовано, що підлітки, які займаються творчими дозвілєвими практиками повсякденно, більш успішні в навчанні, вони є соціально мобільнішими, частіше стають волонтерами та займаються додатковою працею, порівняно з підлітками, які не займаються творчістю повсякденно. Можна говорити про те, що творчі підлітки більш інтенсивно наділяють сенсом оточуючий світ та конструюють його у повсякденній взаємодії з іншими індивідами, вони є творцями соціальної реальності.

Ідеї про людину як творця соціальної реальності знайшли відображення в двох відгалуженнях розуміючої соціології – етнометодології Г. Гарфінкеля та драматургічній соціології І. Гофмана. Етнометодологією соціальні практики розуміються як фонове знання; певна діяльність, що поєднує слова і дії; мистецтво вирішення практичних завдань у ситуації невизначеності. За Г. Гарфінкелем, основними властивостями соціальних практик є їхня нереклексивність, неможливість індивіда пояснити свою дію. І вже соціолог має експлікувати цю неочевидність, зрозуміти причини тих чи інших повсякденних дій актора [19, с. 278].

Г. Гарфінкель відомий своїми радикальними експериментами, які були спрямовані на злам повсякденності через порушення ходу озвичаєних практик. Таким чином, дослідник прагнув довести, що навіть якщо дещо не є видимим (певні закономірності поведінки), то це не означає, що їх не існує. Зламавши повсякденність, порушивши порядок соціальних дій, Г. Гарфінкель демонстрував, що є певні озвичаєні соціальні практики. Прикладом, який показує це, є експеримент, у якому брали участь студенти вченого. Він полягав у такому: прийшовши додому, студенти мали поводитися так, ніби вони знаходяться не в себе вдома, а знімають житло. Для цього їм необхідно було використовувати певні мовні та поведінкові коди, які ніяк не були пов'язані з їхньою звичайною поведінкою. Такі дії викликали здивування і навіть обурення тих, хто взяв участь в експерименті, навіть про це не здогадуючись (тобто батьків чи інших рідних) [5, с. 118]. Згідно з етноте-

тодологічною теорією сенс поведінки має бути виявленим індивідами в самій поведінці, тобто соціальні дії, практики, мають пояснювати ситуацію і несуть певний сенс. Побудова індивідами смислів, доцільне використання їх для виявлення значень дій у конкретній ситуації є тим стрижнем, який підтримує рівновагу у суспільстві. Проте така «гра за правилами» нерідко може стримувати розвиток суб'єктності індивіда, яка проявляється в активному конструюванні соціальної реальності, а не у її відтворенні.

Схожа ідея «гри» була запропонована І. Гофманом, який застосував у рамках соціології драматургічний підхід. За І. Гофманом, практики є виконанням актором «ролі», яке залежить від певного фрейму. Під фреймом розуміється одночасно і «матриця можливих подій», що виникає завдяки «розстановці ролей», і «схема інтерпретації», присутня в будь-якому сприйнятті [8, с. 224]. І. Гофман продемонстрував, що актори є одночасно і виконавцями соціальних ролей, і їхніми заручниками. Сценічна поведінка – результат підлаштовування під взаємодію з іншими індивідами, що супроводжується контролем та управлінням враженням, яке актор хоче справити на інших. Тобто будь-яка індивідуальна чи колективна дія підпорядковується нормам та певному розпорядку («фрейму»), що утворюється та засвоюється індивідами. Тож суб'єктність у І. Гофмана містить елемент ілюзорності, адже в суспільстві люди часто досягають успіху, не усвідомлюючи свою сутність і не реалізуючи її, а правильно підлаштовуючись та розшифровуючи набори фреймів інших.

Ми розглянули практики як прояв соціальної суб'єктності в межах феноменології. Відмітимо, що термін «практика» вводився дослідниками у якості компромісу між об'єктивізмом системно-структуралістського підходу та суб'єктивізмом феноменології. Орієнтованість у теоріях або тільки на індивіда, або тільки на структури стала предметом методологічної кризи у соціології середини ХХ століття. Для розв'язання цієї кризи вчені-синтетичні запропонували альтернативне рішення. Е. Гідденс у створеній ним теорії структурації приділяє значну увагу феномену соціальних практик, розглядає взаємозв'язок між дією та структурою, де аналітичною точкою відліку стають людські практики, які за своєю природою є рекурсивними. Дії є не створюваними, а тільки відтворюваними за допомогою засобів, які необхідні для самовираження акторів. У цих діях і за допомогою них агенти продукують умови, завдяки яким дії стають можливими. Отже, свідомість, соці-

альна структура не породжують дії. «Висловлюючи себе як актори, люди беруть участь у практиці, і саме через практику створюються і свідомість, і структура» [16, с. 448]. Так теорія структурації виходить з глухого куту парсонівського структурного функціоналізму. Людина є суб'єктом, вона завжди вільна чинити інакше або ж не діяти взагалі.

Інший представник синтетичної теорії П. Бурдье пропонував розглядати соціальні практики як здібність соціальних агентів здійснювати перевірку своїх актів поведінки згідно з уявленнями про оточуючу дійсність. Соціальною практикою можна вважати як цілераціональні дії агентів, спрямовані на перетворення соціального світу, так і щоденні звичні вчинки, які не потребують пояснення і можуть здатися зовнішньому споглядачу нелогічними, беззмістовними. Н. Шматко у післямові до книги П. Бурдье пише, що «практика завжди є одиничною та екстеріорною. З практикою агент або стикається — і тоді це практика іншого, або робить її «зовнішньою» — і тоді це власна практика агента» [4, с. 86]. Зрозуміти практику дуже складно, це більш вірогідно тільки тоді, коли ви самі їх створюєте. Отже, практика — це все те, що є продуктом діяльності агента, а також все те, з чим йому доводиться стикатися в соціальному світі.

Як зазначав П. Бурдье, «рушійною причиною історичної дії є не суб'єкт, який би лицем до лица стикався з суспільством, рушійна причина криється у зв'язку між двома станами соціального, тобто історії, об'єктивованої в речах у формі інститутів, й історії, втіленої в тілах у формі системи стійких диспозицій, яку я називаю габітусом» [4, с. 42].

Категорію «габітус» також використовував Н. Еліас, говорячи про певні загальні для групи людей риси, про загальний відбиток, що було залишено на них тими чи іншими соціальними структурами і інститутами. Складовою «соціального габітусу» є ідентичність, яка, за Еліасом, є відношенням «Я - Ми». Таке відношення лежить в основі фігурацій. Фігурації є відносинами між індивідами, що переплетені та структуровані на різних рівнях взаємозалежності й влади, а також опосередковують дії індивідів [14, с. 46-47]. Фігурації мають свої коди та стандарти, які, у свою чергу, є результатом довгостроково структурованих спонтанних соціальних процесів. Будь-яка фігурація є виразом владних відносин. Ресурси та джерела влади в межах дозвіллевих фігурацій мають поліморфний характер, вони можуть бути соціальними, економічними, просторовими, емоційними тощо. Виходячи з основних положень фігура-

тивної соціології Н. Еліаса, можна говорити про те, що практики опосередковані габітусом індивіда (результатом соціального структурування особистості, стандартом суспільної поведінки, мисленням і відчуттям індивіда, які є його цілісною характеристикою), його положенням у фігураціях, яке, у свою чергу, опосередковане балансами влади [11, с. 190-194]. Індивідуальний цивілізаційний процес зумовлюється приналежністю індивіда до певного соціального, історичного, регіонального, економічного просторів. На нашу думку, за допомогою практик індивід може вплинути на баланси влади, змінити свій габітус і, як наслідок, взаємовідносини у фігураціях. Таким чином індивід трансформує траєкторію свого індивідуального цивілізаційного процесу, а, значить, за Н. Еліасом, і суспільного процесу цивілізації.

Зрозуміти, як відбувається цивілізаційний процес, як він буде змінюватися, можна через вивчення практик, у тому числі дозвіллевих, які, на нашу думку, сприяють індивідуальному цивілізаційному процесу, зокрема становленню соціальної суб'єктності.

Розглянувши концепції практичної парадигми таких соціологів, як А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман, Г. Гарфінкель, І. Гофман, Е. Гідденс, П. Бурдьє, Н. Еліас, ми дійшли висновку, що практики є одночасно фактором формування соціальної суб'єктності (в плані створення системи ціннісних позицій та диспозицій) та її проявом у повсякденному житті (в плані досягнення життєвого успіху, соціальної мобільності тощо). На нашу думку, кожен індивід володіє певною соціальною суб'єктністю, проте не кожен її проявляє. Чому так стається, які це має наслідки в межах дозвіллевих фігурацій, як це впливає на індивідуальний та суспільний цивілізаційний процес, ми розглядаємо на третьому емпіричному рівні соціокультурного підходу.

На емпіричному рівні соціокультурного підходу ми маємо зрозуміти, як пов'язані творчі дозвіллі практики з соціальною суб'єктністю. Що ж мається на увазі під соціальною суб'єктністю? Коротко резюмуємо положення розглянутих теорій на соціально-науковому рівні. У А. Шюца соціальна суб'єктність є проявом когнітивного стилю, який виражається у поведінці, у виборі шляхів вирішення проблем, які постають перед індивідом. За П. Бергером та Т. Лукманом, суб'єктність індивіда закладена у його можливості створювати нові соціальні практики. За І. Гофманом, суб'єктність є ілюзорною, оскільки досягнення успіху індивідом часто відбувається без усвідомлення своєї сутності та її реалізації. У «синтетиків» Е. Гідденса і

П. Бурдьє замість поняття «індивід» використовується поняття «агент», яке саме по собі містить елемент активності, суб'єктності. Суб'єктність, за Е. Гідденсом, означає здатність до соціальної дії. Згідно до думки іншого представника синтетичних теорій Н. Еліаса, це можливість суб'єкта змінювати баланси влади для зміни свого положення у фігурації.

У нашому випадку суб'єктом є творча підліткова молодь. Л. Г. Сокурянська визначає «суб'єкт» як індивіда або групу, що активно діють, при цьому їхній діяльності притаманні «самостійність, самодіяльність, продукування тих чи інших соціокультурних форм» [17]. Вищеперераховані ознаки має діяльність сільської підліткової молоді, яка повсякденно займається творчими дозвіллевими практиками (художньою та технічною творчістю, художньою самодіяльністю). Було емпірично з'ясовано, що творчі сільські підлітки значно активніші за однолітків. Як зазначалось вище, творчі підлітки частіше виїжджають за кордон, частіше додатково зайняті, а також мають більш високий навчальний середній бал. Їм також притаманні риси суб'єктності, які виділяла М. Арчер, а саме «здатність до роздумів, цілеспрямованість, прагнення до просування інновацій, пов'язані з можливістю реалізації людської здібності до пізнання або всезнання» [18, с. 24]. Творча дозвіллева діяльність, на нашу думку, містить елемент інноваційності, адже така діяльність полягає у створенні нових об'єктів, що мають матеріальну та нематеріальну цінність для індивіда та суспільства. У такій діяльності індивід може проявити свою суб'єктність, створивши новий продукт (вірш або прозу, музичний твір, акторський виступ тощо).

Ми визначаємо суб'єктність як набір певних рис, сформованих переплетінням індивідуальності та соціокультурної системи, які опосередковують цивілізаційний процес індивіда, який проявляється у певних практиках, пов'язаних з соціальною мобільністю та успішністю у різних фігураціях (просторових, соціальних, економічних тощо). Щоб вивчати такі практики пропонується використовувати емпіричні методи соціології та антропології з акцентом на використання соціологічних методів (як кількісних – анкетування, формалізоване інтерв'ю, так і якісних методів – напівструктуроване інтерв'ю, фокусоване групове інтерв'ю, аналіз документів (фотографій, малюнків). Саме таким чином ми пропонуємо звернутися до соціокультурного підходу на емпіричному рівні.

Ми розглянули всі три рівні соціокультурного підходу - загальнотеоретичний, соціальнонауковий та емпіричний, основні по-

ложення яких пропонуємо використовувати до вивчення творчих дозвіллевих практик як чинника формування соціальної суб'єктності. При цьому ми керуємося положеннями соціокультурного підходу з акцентом на теорію фігурацій Н. Еліаса до вивчення обраної проблематики:

- культурний розвиток характеризується циклічністю та довгостроковістю, він є багатовимірним та складається з різноманіття явищ та процесів;
- соціальні явища та процеси є проявом триєдності індивіда, культури та соціуму;
- індивідуальний соціалізаційний процес та суспільний цивілізаційний процес є одним цілим;

- практики є як передумовою формування культурних зразків, норм, цінностей, так і їхнім проявом у фігураціях;

- практики є одночасно фактором формування соціальної суб'єктності та її проявом у повсякденному житті;

- соціальна суб'єктність має різні прояви у вигляді практик у різних фігураціях;

- вивчення творчих дозвіллевих практик як чинника формування соціальної суб'єктності має відбуватися переважно за допомогою соціологічних інструментів.

Література

1. Stebbins R.A. Serious Leisure / Robert — Palgrave Macmillan Ltd, 2006.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.
3. Бурдьё П. Социальное пространство: поля и практики / Пьер Бурдьё. — СПб.: Алетейя, 2005. — 576 с.
4. Бурдьё П. Структура, габитус, практика / П. Бурдьё // Журнал социологии и социальной антропологии. — 1998. — Т. 1, No 2. — С. 40-58.
5. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии / Гарольд Гарфинкель. — СПб.: Питер, 2007. — 335 с.
6. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации / Энтони Гидденс. - М.: Академический Проект, 2005. - 528 с.
7. Голиков А.С. Норберт Элиас в знаниевом дизайне: возможности исследования социального / А.С. Голиков // Социологические исследования современного общества: методология, теория, методы. — 2016. - № 37. - С. 27-36
8. Гофман / В. С. Вахштайн // Большая российская энциклопедия. — М.: Большая Российская энциклопедия, 2004. - С. 557.
9. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Николай Яковлевич Данилевский. — М.: Книга, 1991. — 574 с.
10. Ионин Л. Г. Социология культуры / Леонид Григорьевич Ионин — М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. — 427 с.
11. Култаева М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ-ХХІ століття: навчальний посібник / М. Д. Култаева, О. І. Навроцький, І. І. Шеремет. — Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — 372 с.
12. Элиас Н. О процессе цивилизации: социогенетические и психогенетические исследования. Том 1: Изменения в поведении высшего слоя мирян в странах Запада / Ред. О.Ю. Бойцова, Пер. А.М. Руткевич. - М.; СПб.: Университетская книга, 2001. - 332 с.
13. Элиас Н. О процессе цивилизации: социогенетические и психогенетические исследования. Том 2: Изменения в обществе. Проект теории цивилизации / Ред. О.Ю. Бойцова, Пер. А.М. Руткевич. - М.; СПб.: Университетская книга, 2001. - 382 с.
14. Петрова П. К. Концепция «социальной фигурации» Норберта Элиаса / П.К. Петрова // Вестник РУДН. — 2007. - №2. - С. 44-52.
15. Резник Ю. М. Социокультурный подход как методология исследований / Ю.М. Резник // Вопросы социальной теории. - 2008. - № 1 (2). - С. 305-328.
16. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Джордж Ритцер. — СПб.: Питер, 2002. — 688 с.
17. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: [монография] / Л. Г. Сокурская. — Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. — 576 с.
18. Сокурская Л. Г. Суб'єкт помер!? Хай живе суб'єкт! Соціологія у пошуках втраченого суб'єкта / Л. Г. Сокурська // Вісник Львівського ун-ту. Сер. соціол. - 2008. - Вип. 2. - С. 18-31.
19. Шугальский С. С. Социальные практики: интерпретация понятия / С.С. Шугальский // Знание. Понимание. Умение. — 2012. - № 2. — С. 276–280.
20. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / Альфред Шюц. — М.: РОССПЭН, 2004. — 1056 с.